

A gyengék ereje

Nemzedéki vallomás Kósa Ferenc filmjéről

*„Múltunk mind össze van torlódva
s mint szorongó kivándorlókra,
ránk is úgy vár az új világ.”
(József Attila: Hazám)*

I gazi művész csak elhivatott ember lehet, aki József Attilával vallja, hogy „Világizása hőmérsékletem”, s a nemzeti sorskérdésekkel szembenézve a széttört konszenzus helyébe új nemzeti konszenzust képes sugallni. Kósa Ferenc filmje, *A másik ember* művészi elhivatottság és nemzeti-népi elkötelezettség ilyen krédója és egyben magának az elhivatott embernek, a kétrészes film kétszeres főhőisének apoteózisa. A lezáratlanul bennünk kavargó múlt és a szorongva várt jövő új világában csak saját múltunkba, történelmünkbe kapaszkodhatunk a nagy bizonytalanságok idején, meg kell találnunk a történelmileg kialakult nemzeti közös nevezőt ahhoz, hogy a nemzeti megmaradás, netán felemelkedés útján elindulhassunk — ezt üzeni Kósa filmje.

Én, Bojtár Antal...

A történelem a személyes életutak sokaságából fonódik össze, mindnyájan szereplői vagyunk, de egyesekben izzik, másokban csak pislákol a történelem lángja. Bojtár Antal, az apa és a fia a világizzás lángját hordozzák magukban, s ezért generációkat képviselnek, sőt a nemzeti sorsot hordozzák.

Jól megtalált hősök, nemzedékeik képviselői, akik mégsem elvont alakok, hanem bennünk élnek, közöttünk járnak vagy éppen emlékezetünkben lakoznak. Én vagyok ifjú Bojtár Antal, aki ezeket a sorokat írom, s idősebb Bojtár Antal nekem is az apám. Nem tudok és nem is akarok személyes sorsuktól elszakadni, hiszen az én nemzedékem tanúvallomása ez a film, a nálam pusztán néhány évvel idősebb Kósa Ferenc „filozófiai önéletrajza”, felelősségteljes történelmi látomása.

Kósa filmje azonban nem enged bennünket sem belefeledkezni a konkrét tör-

ténések zárt világába, pedig mi tényleg szívszorongva vártuk vissza apánkat a frontról, és valóban filozófia-történelem szakosok voltunk a Bölcsészkaron, több személyes közünk a két Bojtár Antalhoz már nem is lehetne. De a film sodrása olyan erős, hogy nem hagy bennünket megállni a történelem és a politika két nagy fejezetének, 1944-nek és 1956-nak személyes közvetlenségénél, olcsó kis általánosításoknál vagy politizálgatásoknál, az „én így láttam” lapos partikularitásánál. Megmutatja a művészet igazi hatalmát, ellenállhatatlanul sodor és ragad magával tovább, a mélyebb értelmezés, a teljes világkép, a történelmünkkel való mély, emberi szembenézés felé. Üldözöttek vagyunk a saját történelmünkben, de Kósa Ferenc nem enged minket, úgy mond az üldözöttek ősi logikája szerint, a „legközelebbi erdőbe” menekülni és önmagunk elől is elrejtőzni. Szembesít bennünket a magyar sorstragédia összes kérdéseivel, az ölni és megöletni, a vesztesek és győztesek igazsága, a szocializmus és demokrácia dilemmáival, ránkényszerített ellentéteivel, amelyben nem választani kell, hanem elutasítani az egész eddigi kényszerpályát.

Ifjabb Bojtár Antal nemcsak átéli, meg is vitatja velünk ezt a körülöttünk kavargó világot, a közép-európai abszurditást, amely számunkra él, mindennapi realitás. Sorsa az egyik választ példázza, barátaié pedig a benne lakó másik emberét, akivel ő voltaképp egy személy. A film értelme, üzenete nem a csöklátásban feltáru-
ló abszolút igazság, hanem a mások megértésében rejlő sokoldalú, többértelmű igazság. Bojtár Antal sorsa annyiban is súlyosabb és sokatmondóbb azonban a többiekénél, hogy az egész történelmünk nyitott, fájó sebtét képviseli, a temetve és

temetetlen holtakat. Azt jelképezi, hogy míg nem adunk számot magunknak tiszta beszéddel a múltról, addig nem is nézhetünk szembe magunkkal igazán, mert a tükörben úgy jelenünk meg, mint nagyapjának arca: egy nagy, tragikus törés éles körvonalaival.

Pokoljárás

Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni... Talán az is nemzedéki élmény, hogy József Attilában mondom el Kósa Ferenc filmjét. De ezt is a film tette velem, képsorai József Attila verssorait idézték fel bennem, sőt, mi több, tanulmányait Marxról, Hegelről és a másik emberről. Remélem, mások is így lesznek vele, hiszen a másik emberrel való kommunikálás, a másik ember megszólítása fő eszköze a filmben azt érzem, hogy előhívja belőlünk a magyar nemzeti kultúra közös nyelvét, a magyar klasszikus költészet színe-javát. Elkezdenek a film képsorai peregni, s ettől kezdve a költészet képi világába érkezünk, „minden emberi mű /értelme ezért zúg mibennünk/ mint a mélyhegedű.” Bennem a „vér és arany” adys világában pergett le a II. világháború magyar tragédiája, radnóti hangulatokkal, s még mielőtt a második részben felhangzott volna a filmben is a *Himnusz* és a *Szózat* sokszólamú orgonája, már 1944 sorsfordító világa is csak soraikban volt és maradt összegezhető számomra, a ”megfogyva bár, de törve nem” s a ”bújt az üldözött és felé kard nyúlt barlangjába” történelmi víziójában.

A klasszikus költészet nyelve és gondolatvilága lényegi mozzanat Kósa filmjében. Erről a *Himnusz* éleklésének egy jellegzetes mozzanata is tanúskodik 1956 októberének felidézésében, amikor a *Himnusz*t énekelve mindenki megáll a nemzetnek való tiszteletadás pillanataiban, s szünetel a harc és a konfrontáció. Így állít meg bennünket maga a film is, amikor pokoljárásra invitál, katarzist, megújulást kínálva a magyar sorstragédiák bemutatásával és a közös nemzeti múlt emlékeztet a mai napok maghasonlottságában. A klasszikus költészet és legfőbb mondandója, a haza és haladás, a nemzeti megmaradás és felemelkedés az a közös nyelv, amely minden nemzedékben a dialógus kiindulópontja lehet: nemzeti politikai kultúránk ”génjei” ezek, amelyeket mindnyájan öröklünk és hívó szavának engedelmességekünk. A kontraszt a magyarság közös sorsa és a perembérék dáridója között a filmben persze óriási. Tombol az erőszak, az értelmetlenségig felfokozott kegyetlenkedés, a tehetetlen indulatokba és a rossz tagadások világába való belekergetés. A „lángoktól ölelt kicsiny ország” a nemzet megosztottságának és a lebírhatatlan kül-

ső erők ránknehezédésének állandó történelmi színpada. Nincs és nem is lehet könnyű megoldás, a film nem is kínál ilyet, akkor sem, ha ezerszer is a konszenzust, a megbékélést keresi a nagy nemzeti tragédiák idején. A Himnusz énekelve nem mehetünk végig a múltunk aknamezőin vesztesek, halottak és feltámadt gyűlölködések nélkül. A konszenzust megtalálni sokkal nehezebb, de az út csak a magunkkal való történelmi szembenézésen keresztül vezet. Ám a vágóhídra terelt kis nemzetek és a kis emberek, az ölni vagy öletni logikájában beszorított emberi sorok 1944-es látomása maga is túlmutat a magyarság megmaradásának közvetlenül szorongató kérdéskörén, abban az irányban, hogy lehet-e a magyar sorsban a többi kis népekével valami közöset találni, így lesz a magyarból emberi sorstragédia, az ökölbe szorítottból kinyújtott kéz a másik ember felé.

A másik ember filozófiája

Kósa Ferenc filmje nem lehetne igazán a filmes nemzeti eposz nagy kísérlete avagy két nemzedék történelmi ihletésű balladája sem, ha nem lenne egyúttal a másik ember filozófiája is, hiszen ez Kosa válasza a történelemre: "A harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés" József Attila-i logikája szerint. Amíg csak azt látjuk, hogy a másik ember és a másik nép velünk szemben van mint ellenség, addig ellenállhatatlanul fölülke-rekedik az ölni — vagy — öletni mentalitása, amelyet isősebb és ifjabb Bojtár Antal elutasít. Addig nem tudjuk rendezni közös dolgainkat sem, míg nem ébredünk rá, hogy a másik ember és a másik nép is bennünk van, a közös sorsban, s hogy a közös konfliktus legalább annyira összeköt, mint szétválaszt bennünket.

Kósa-évtizedek óta keresi ezt a másik embert. A lehetőségekkel terhes, eltéko-zolt hatvanas évek öröksége ez. Mi, akik az ötvenes és hatvanas évek fordulóján eszméltünk a világra, mindnyájan filozó-fusok vagyunk. Ugyanazt olvastuk, ugyanazon tépelődöttünk és a vitakoztunk egymással: Kafka és a fiatal Marx felfede-zése, az 1968-as reformok magyar megre-nyei és nyugati diákmozgalmai. Keltető, tavaszias időszak volt ez, csalóka és csodálatos a visszatérő fagyos tél előtt, amit se elfelejteni, se folytatni nem lehetett. Hegel sorai jártak a fejünkben az ember(iség) kiképződéséről saját történel-mében, a fiatal Marx antropológiája hoz-zott lázba bennünket az embernek a má-sik ember iránti szükségletéről, s Lukácsot hallgattuk, amint a marxizmus rene-szánszáról beszélt. A másik emberről szóló hosszú hallgatást most Kosa törte meg, s olyan jó volna tudni, hogy mit jelent ez a mai huszoneveseknek, hiszen végül is nekik szól ez az üzenet a tegnapi

fiatalok próbatételéről és mai keserűs-géről.

Ma is gyakran felteszem magamnak a kérdést, de ha kikerülném, mások is ne-kem szegezik: miért írtunk és miért nem írtunk filozófiát? A kor szellemi kvintesz-zenciáját, feltáruoló lényegét megragadni csak szerencsés pillanatokban lehet. De ahol a filozófus elnémul, a művész ékesen szóló lehet, mondandója mélyebbről jön és nagyobb az eszköztára, mint az érteke-ző próza. A filozófia határainak kitágítá-sa a népélet és a nemzeti múlt sókincse felé — ez Kósa filmjének mélyebb tanul-sága, amely a másik ember történelmi eseményjátékát filozófiává emeli és ne-mesíti. Arcokban és öltözetekben, mint a hallgatásukban is beszédes arcokon és megjelenésükben, hagyományaikat hordozó alakokban, a puszták népében vagy az egyetemi ifjúságban, éles összecsapá-

„Vállalhatjuk-e legszebb és legbecsületesebb naiv utópiánkat?”
(Varga Zoltán — közepén)

Kalászi György felvétele

sokban és mély hallgatásokban filozófiiai tézisek fogalmazódnak meg.

De ezek a tézisek nem a filozófusok ér-telmezésére várnak, hanem az átlagos né-zőt szólítják meg, a filozófus kortárs csak nyugtázza eredetüket, távolra kanyargó előzményeiket a másik ember buddhista belátásáig, az erőszakmentesség modern apostolaiig Gandhi és Martin Luther King személyében, s onnan tovább napja-inkig, át az új emberi viselkedésnek a ho-rizonton feltűnő kontinenséig. A film leg-keményebb kérdése azonban az, hogy vállalhatjuk-e a legszebb és legbecsülete-sebb naiv utópiánkat? A Bojtár Antalok

igazsága nemes és emelkedett, de veszé-lyes is. A realitás a mindenkori győztesek igazságán alapul, akik fáradszóról új-raírták a történelmet, mint a hozzájuk ve-zető történetet. A vesztesek igazsága csak a szélben kavargó por és hamu, az orszá-gok győztesei határokat szabnak, a népek győztesei akasztanak, s kevesen vagyunk már magyarnak megmaradva ahhoz, hogy az erőszak logikáját elutasítva, örök vesztesek legyünk. A másik emberek, ba-rátok és hitestársak ellenérvei ezek, s az érvek és ellenérvek csatájában nagyon nehéz ítélkeznünk. Talán nem is ez a dol-gunk, de azt nem feledhetjük, hogy a Boj-tár Antalok vállalták és saját sorsukként élték meg elveiket és érveiket.

De győzhet-e a gyengék ereje? S ha győzhet, amint reméljük, még megérjük-e? Messze még ez a jövő, az egyéni életek és az emberi történelem perspektívájá-ban, így válaszol maga a film a saját nyug-talanító kérdéseire. Egy kis nép történe-tében gyakori az a dilemma, hogy az erő-szak vállalása is, elutasítása is, egyaránt eleve kudarcra van ítélve, s a cselekvés bátorosságát eltorzítja a kényszerpályák és zsákutcás megoldások előre meghatáro-zott egyirányúsága. A film mégsem az így is, úgy is kudarcának tehetetlenségét su-gallja, hanem a megmaradás eszméjét ábr-ázolja, s a vesztesek igazságának bemu-tatása maga is a gyengék erejének bizo-nyítéka. Az a legszegényebb, aki nem a kenyérét, hanem nemzeti történelmét és kultúráját veszíti el, s az az igazán erős, aki a kis népek és nemzetiségek megpró-báltatása idején is megőri önmagát. Nagy szavak ezek, de a történelmi sor-sfordulók idején nem lehet kis szavakkal beérni. Mindnyájunknak történelemből és filozófiából kell vizsgáznunk és Kosa filmje ezen a vizsgán való helytállásra ké-szít fel bennünket. Csak a szigorú törté-nelmi önvizsgálat teremthet: el a múlt-unkban kísértő temetetlen holtakat, le-zárulatlan problémákat, eltagadott szé-gyeneket és hozhatja felszínre a vállalha-tó történelmet, mint az új nemzeti kon-szenzus alapját.

Inkább személyes vallomás és tanúság-tevés ez az írás, mint igazi "filozófiái" és "történelmi" elemzés, de a film is erre in-spirál, személyesen szólít meg bennünket, s az értékelő számvetés ügyis csak töredé-két tudja megragadni a film gazdag esz-mevilágának. Talán azt a gondolatot hagyja velünk a legerősebben és legmé-lyebben, megint csak József Attilával szólva, hogy a szívünkben és eszünkben kavargó történelem a múltnak még és már adósa "szelíd jövővel — mai magya-rok!"